

УДК 339.564:338.48
JEL: C82; F14; L83; Z32
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2026-8-258-268>

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ОЦІНКИ ВПЛИВУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИЙ БАЛАНС

© 2026 СЕРПУХОВ М. Ю., ПАЛАЖЕНКО Р. Р.

УДК 339.564:338.48
JEL: C82; F14; L83; Z32

Серпухов М. Ю., Палащенко Р. Р. Удосконалення методики оцінки впливу туристичної діяльності на зовнішньоторговельний баланс

Актуальність дослідження зумовлена тим, що туризм, попри належність до найбільших секторів світової економіки, не має чіткої системи обліку в національних рахунках або в платіжному балансі: він визначається з боку попиту через характеристики в'їзного та виїзного туризму. Унаслідок цього результати туристичної діяльності розподіляються між кількома статтями зовнішньоторговельного балансу, жодна з яких не відображає цілісного внеску цієї галузі. Для України проблема набула особливої гостроти у 2022–2025 роках, коли вимушено переміщені особи почали обліковуватися як виїзні туристи. Мета статті полягає у дослідженні того, яким чином і з якими обмеженнями результати туристичної діяльності відображаються у зовнішньоторговельному балансі, в оцінюванні адекватності чинної методики та обґрунтуванні напрямів її вдосконалення. Використано методи критичного аналізу нормативно-методологічних документів, структурно-логічного та порівняльного аналізу, горизонтального й вертикального аналізу динамічних рядів, а також наукового узагальнення. Інформаційну базу становлять дані Національного банку України за статтею «Подорожі» за 2013–2025 роки. За результатами дослідження встановлено, що частка імпорту подорожей у загальному імпорті послуг зросла з 35,8 % у 2013 році до 68,5 % у 2022 році, за одночасного зниження частки експорту подорожей в експорті послуг – з 22,5 % до 4,7 %. За підсумками дослідження виявлено п'ять методологічних протиріч: фрагментацію обліку, ризик подвійного рахунку, прогалини в охопленні готівкових і неформальних потоків, помилкову класифікацію вимушеної міграції як туризму та обмеження оцінювання за непрямими даними; для кожного визначено ймовірний напрям викривлення. Доведено, що сальдо статті «Подорожі» є валідним індикатором стану туристичної галузі лише за умови стабільного міграційного режиму, а у 2022–2025 роках воно вимірює переважно наслідки вимушеного переміщення населення, а не результати туристичної діяльності; у цьому полягає наукова новизна одержаних результатів. Запропоновано запровадити допоміжний (сателітний) рахунок туризму як надбудову над платіжним балансом та аналітичну позицію «витрати вимушено переміщених осіб» у складі особистих поїздок. Результати можуть бути використані під час перегляду методики складання статистики зовнішнього сектору в межах переходу на BPM7.

Ключові слова: туристична діяльність; зовнішньоторговельний баланс; платіжний баланс; стаття «Подорожі»; невидимий експорт; сальдо подорожей; допоміжний рахунок туризму; вимушена міграція.

Рис.: 2. Табл.: 3. Бібл.: 18.

Серпухов Максим Юрійович – кандидат економічних наук, доцент, докторант, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (вул. Героїв Оборони, 10, Київ, 03680, Україна)

E-mail: maximserpuhov@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2464-8760>

Палащенко Руслан Русланович – аспірант кафедри міжнародної економіки та менеджменту, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця (просп. Науки, 9а, Харків, 61165, Україна)

E-mail: jokuah77@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-5155-5260>

UDC 339.564:338.48
JEL: C82; F14; L83; Z32

Serpukhov M. Yu., Palazhenko R. R. Improving the Methodology for Assessing the Impact of Tourism Activity on the Foreign Trade Balance

The relevance of this study stems from the fact that, despite being one of the largest sectors of the global economy, tourism lacks a clearly defined accounting framework within the System of National Accounts (SNA) and the balance of payments. Instead, it is measured from the demand side through the characteristics of inbound and outbound tourism. As a result, the outcomes of tourism activity are distributed across several items of the foreign trade balance, none of which reflects the industry's overall contribution. For Ukraine, this issue became particularly acute during 2022–2025, when forcibly displaced persons began to be statistically classified as outbound tourists. The aim of the article is to examine how, and with what limitations, the results of tourism activity are reflected in the foreign trade balance, to assess the adequacy of the current methodology, and to substantiate directions for its improvement. The study employs methods of critical analysis of regulatory and methodological documents, structural-logical and comparative analysis, horizontal and vertical analysis of time series, and scientific generalization. The empirical basis of the research consists of the National Bank of Ukraine's data on the «Travel» item for the period 2013–2025. The findings reveal that the share of travel imports in total imports of services increased from 35.8% in 2013 to 68.5% in 2022, while the share of travel exports in total exports of services simultaneously declined from 22.5% to 4.7%. The study identifies five methodological inconsistencies: fragmentation of accounting, the risk of double counting, insufficient coverage of cash and informal transactions, the misclassification of forced migration as tourism, and the limitations of estimation based on indirect data. For each inconsistency, the probable direction of statistical bias is determined. The research demonstrates that the balance of the «Travel» item is a valid indicator of the tourism sector's performance only under conditions of a stable migration regime. During 2022–2025, however, it primarily measured the consequences of forced population displacement rather than the actual results of tourism activity. This constitutes the scientific novelty of the study. The article proposes introducing a Tourism Satellite Account (TSA) as a supplementary framework to the

balance of payments, as well as creating an analytical category entitled «Expenditures of Forcibly Displaced Persons» within the Personal Travel component. The findings may be used in revising the methodology for compiling external sector statistics during the transition to BPM7.

Keywords: tourism activity; foreign trade balance; balance of payments; «Travel» item; invisible exports; travel balance; Tourism Satellite Account (TSA); forced migration.

Fig.: 2. Tabl.: 3. Bibl.: 18.

Serpukhov Maksym Yu. – PhD (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, National Scientific Center “Institute of Agricultural Economics” (10 Heroiv Oborony Str., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: maximserpuhov@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2464-8760>

Palazhenko Ruslan R. – Postgraduate Student of the Department of International Economics and Management, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61165, Ukraine)

E-mail: jokuah77@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-5155-5260>

ВСТУП

Міжнародний туризм належить до найбільших секторів світової економіки, з високою динамікою та часткою у світовому експорті послуг. За оцінками Всесвітньої туристичної організації (UN Tourism), у 2023 р. надходження від міжнародного туризму сягнули 1,5 трлн дол. США практично відновилися до допандемічного рівня, а у 2024 р. кількість міжнародних туристичних доходів зросла ще на 11% і склала близько 1,4 млрд осіб [1]. За таких масштабів туризм стабільно входить до трійки найбільших експортних категорій світу, а для десятків країн формує від 10% до 30% валютних надходжень і є ключовим джерелом покриття дефіциту торгівлі товарами.

Попри значну макроекономічну вагу, туризм не має чіткого відображення ані в системі національних рахунків (СНР), ані в платіжному балансі. Унаслідок цієї принципової особливості результати туристичної діяльності розподіляються між кількома статтями зовнішньоторговельного балансу: витрати відвідувача в країні перебування потрапляють до статті «Подорожі» (Travel) балансу послуг, вартість міжнародного перевезення – до статті «Транспорт» (пасажирські перевезення), придбані для вивезення товари – до балансу товарів, а частина грошових потоків, пов'язаних із перебуванням осіб за кордоном, – до статті вторинних доходів. Жодна з цих статей окремо не відображає цілісного зовнішньоекономічного внеску туризму, а їх механічне підсумовування є некоректним через ризик подвійного обліку.

Для України описана методологічна проблема набула не лише академічного, а й гострого практичного виміру. Після 2014 р. в'їзний туризм скоротився в кілька разів, а після 24 лютого 2022 р. структура статті «Подорожі» зазнала якісної трансформації. Мільйони вимушено переміщених осіб, які виїхали за кордон, за чинними правилами визначення резидентності Керівництва з платіжного

балансу КПБ6 (BPM6) обліковуються як «подорожуючі» доти, доки термін їх безперервного перебування за межами країни не перевищить 12 місяців [2]. Як наслідок, у 2022 р. імпорт подорожей України зріс більш ніж утричі – до 19,8 млрд дол. США, а від'ємне сальдо статті «Подорожі» фактично сформувало від'ємне сальдо всього балансу послуг країни. Інтерпретація цього сальдо як індикатора туристичної конкурентоспроможності стала не просто некоректною, а й потенційно небезпечною з погляду обґрунтування економічної політики.

Актуальність дослідження зумовлена трьома взаємопов'язаними обставинами. По-перше, потребою у достовірній кількісній базі для планування повоєнного відновлення туристичної галузі, обґрунтування державної політики стимулювання в'їзного туризму та оцінювання ефективності відповідних бюджетних видатків. По-друге, ухваленням у березні 2025 р. сьомої редакції Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції (BPM7) [3], імплементація якої рекомендована до 2029–2030 рр., перехідний період відкриває вікно можливостей для перегляду національної практики обліку туристичних потоків без порушення міжнародної порівнянності даних. По-третє, необхідність узгодження української статистики зовнішнього сектору з практикою Європейського Союзу, зокрема з досвідом Євростату щодо побудови допоміжних (сателітних) рахунків туризму [4], що є складовою зобов'язань України у сфері статистичної гармонізації.

Наукова проблема, на розв'язання якої спрямована стаття, полягає у розриві між економічною цілісністю туризму як явища та фрагментарністю його статистичного відображення у зовнішньоторговельному балансі, що системно спотворює оцінку макроекономічного впливу галузі. Практичним наслідком цього розриву є ситуація, коли показник, який традиційно використовується як індикатор стану туристичної

галузі – сальдо статті «Подорожі», – у певні періоди вимірює зовсім інше економічне явище.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ ТА АНАЛІЗ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Серед іноземних дослідників питанням дослідження тематики статті присвячено роботи: Догру Т., Ішик Дж. та Сіракая-Тюрк Е. [5] на матеріалі двосторонньої туристичної торгівлі США та Мексики із застосуванням лінійних і нелінійних ARDL-моделей показали, що девальвація та ревальвація національної валюти справляють асиметричний вплив на туристичний торговельний баланс, а класичне трактування умови Маршалла – Лернера потребує коригування для сектору послуг. Ольмез Ф. і Дурусу-Чіфтчі Д. [6] на даних Туреччини підтвердили наявність аналогічних асиметричних ефектів валютного курсу на двосторонній туристичний торговельний баланс. Баллі Ф., До Х. та Укаїлі Х. [7] на широкий міжнародній вибірці довели, що декомпозиція туристичного попиту за країнами походження суттєво впливає на обсяг туристичних надходжень: витрати відвідувачів із країн ОЕСР та країн – тісних торговельних партнерів системно вищі, тоді як соціокультурна і географічна близькість, навпаки, знижує середні витрати на особу. Салінас А., Ортіс К., Понсе П. і Чанголуїса Х. [8] емпірично оцінили довгостроковий зв'язок туристичної активності з розміром неформального сектору економіки, показавши, що помітна частина туристичних витрат циркулює поза офіційно зафіксованими каналами розрахунків.

Ці дослідження, попри високий методичний рівень, спираються на офіційні дані статті «Подорожі» як на достовірний вимірник туристичного торговельного балансу, методологічна якість вхідних даних приймається як екзогенно задана, що є прийнятним припущенням для країн зі стабільними міграційними режимами, але втрачає чинність в умовах масштабних вимушених переміщень населення.

Серед вітчизняних вчених питаннями дослідження відображення туризму в макроекономічній статистиці присвячено роботи дослідників: Зарубіна А. В., Сіра Е. О. та Демчук Л. І. [9] досліджують особливості функціонування туризму в умовах воєнного стану й формулюють рекомендації щодо відновлення галузі, наголошуючи на її переорієнтації на внутрішній ринок. Карпенко Ю. та співавтори [10] узагальнюють проблеми галузі воєнного періоду та прогнозують сценарії післявоєнного відновлення, акцентуючи увагу на необхідності державної підтримки. Корнієнко О. М., Кукліна Т. С. і Біленко М. О. [11] аналізують стан туристичної

галузі України під подвійним впливом пандемії COVID-19 та воєнної агресії й окреслюють шляхи її відновлення. Стригуль Л., Александрова В. та Жадан Т. [12] оцінюють сучасний стан і перспективи функціонування індустрії туризму та гостинності. Журба І., Несторишен І. і Матюх С. [13] систематизують чинники ризику для вітчизняного туризму, порівнюють українські тенденції зі світовими та визначають вектори відновлення туристичного бізнесу в післявоєнний період. Зарубіна А., Онойко Ю. і Щербатюк Н. [14] аналізують сучасні тенденції розвитку внутрішнього туризму. Соловій І., Адамовський О. і Дубовіч І. [15] розглядають проблематику сталого туризму й доходять висновку, що галузь перебуває у стані кризового менеджменту з фокусом на внутрішньому туризмі, повоєнній відбудові та екологізації.

Питання ж про те, як саме результати туристичної діяльності трансляються у показники зовнішнього сектору економіки й наскільки коректно чинна статистична методологія їх фіксує, залишається поза межами розгляду.

Окремий напрям теоретичного та методичного обґрунтування предмета дослідження становлять міжнародні статистичні стандарти. Рамкова методологія допоміжного рахунку туризму TSA: RMF 2008 [16] та Міжнародні рекомендації зі статистики туризму IRTS 2008 [17] визначають туризм із боку попиту й пропонують інструмент зведення туристичних потоків у систему, узгоджену із системою національних рахунків. Керівництво КПБ6 [3] та його оновлена редакція BPM7 [4] визначають правила класифікації статті «Подорожі», критерій резидентності та порядок оцінювання відповідних потоків. Досвід Євростату з побудови експериментальних сателітних рахунків туризму для країн ЄС [3] демонструє практичну здійсненність узгодження двох облікових систем. Проте ці документи є нормативними за своїм характером: вони описують, як має вестися облік, але не містять критичної оцінки наслідків застосування встановлених правил у нетипових умовах.

Таким чином, на перетині окреслених напрямів утворюється наукова прогалина (research gap): відсутні дослідження, які б одночасно систематично діагностували методологічні протиріччя відображення туризму в зовнішньоторговельному балансі України, кількісно ілюстрували масштаб спричинених ними викривлень на актуальному статистичному матеріалі за 2013–2025 рр. і пропонували операційні напрями вдосконалення методики, придатні до впровадження в межах переходу на BPM7. Це дослідження спрямоване на заповнення саме цієї прогалини.

МЕТА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідити, яким чином і з якими обмеженнями результати туристичної діяльності відображаються у зовнішньоторговельному балансі, оцінити адекватність чинної методики на матеріалі статистики зовнішнього сектору України за 2013–2025 рр. та обґрунтувати напрями її вдосконалення.

Основна гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що результати туристичної галузі відображаються у зовнішньоторговельному балансі країни не цілісно, а опосередковано й фрагментарно, переважно через окрему статтю «Подорожі» у складі балансу послуг, унаслідок чого реальний макроекономічний внесок туризму системно недооцінюється.

Допоміжна гіпотеза полягає у припущенні, що в окремі періоди, насамперед у 2022–2025 рр., динаміка статті «Подорожі» України детермінована не туристичною активністю, а вимушеною міграцією, унаслідок чого сальдо цієї статті втрачає змістовну інтерпретованість як індикатор стану туристичної галузі.

Інформаційну базу дослідження сформовано з трьох груп джерел. Першу групу становлять нормативно-методологічні документи міжнародних організацій: Керівництво з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції МВФ шостої (КПБ6) [2] і сьомої (ВРМ7) [3] редакцій, Міжнародні рекомендації зі статистики туризму IRTS 2008 [9], Рамкова методологія допоміжного

рахунку туризму TSA: RMF 2008 [4] та методологічні матеріали Євростату щодо експериментальних сателітних рахунків туризму [4]. Другу групу утворюють офіційні статистичні дані Національного банку України з розділу «Статистика зовнішнього сектору» [18] та річні ряди експорту, імпорту та сальдо статті «Подорожі», а також агреговані показники балансу послуг за 2013–2025 рр. Третю групу становлять рецензовані наукові публікації вітчизняних і закордонних авторів за тематикою дослідження [5–16].

У роботі застосовано такі методи. Метод критичного аналізу документів використано для реконструкції чинної процедури обліку туристичних потоків та ідентифікації її внутрішніх суперечностей. Метод структурно-логічного аналізу застосовано для побудови ієрархічної схеми відображення туристичних послуг у платіжному балансі за рівнями агрегації (рис. 1) та схеми фрагментації туристичних витрат за статтями балансу (рис. 2).

Методи горизонтального і вертикального аналізу динамічних рядів застосовано для оцінювання динаміки та структурних зрушень статті «Подорожі», зокрема для розрахунку часток експорту та імпорту подорожей у відповідних агрегатах балансу послуг. Метод порівняльного аналізу застосовано для зіставлення принципів побудови платіжного балансу та допоміжного рахунку туризму. Метод наукового узагальнення використано для формулювання пропозицій щодо вдосконалення методики (табл. 3) та ін.

Рис. 1. Методологія відображення туристичних послуг у платіжному балансі України (за КПБ6/ВРМ6): рівні агрегації статті «Подорожі»

Джерело: складено авторами на підставі аналізу джерел [8; 9; 11].

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Статистика зовнішнього сектору України складається Національним банком України відповідно до стандарту Міжнародного валютного фонду, викладеного у шостій редакції Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції (КПБ6/ВРМ6) [3,4]. Результати туристичної діяльності в цій системі відображаються статтею «Подорожі» (Travel), що входить до балансу послуг рахунку поточних операцій.

На рис. 1 наведено узагальнену структуру відображення туристичних послуг у платіжному балансі за рівнями агрегації.

- ✦ рахунок поточних операцій;
- ✦ баланс товарів і послуг;
- ✦ баланс послуг;
- ✦ стаття «Подорожі», яка стоїть в одному ряду з «Транспортом», «Фінансовими послугами» та іншими видами послуг.

Принципова особливість статті «Подорожі» полягає в тому, що вона не є однорідною послугою у класифікаційному сенсі. На відміну від транспорту, страхування чи фінансових послуг, «Подорожі» є збірною категорією, яка агрегує різноманітні товари та послуги (проживання, харчування, місцевий транспорт, роздрібні покупки, розваги, медичні й освітні послуги) за єдиною ознакою – вони придбані відвідувачем-нерезидентом на території країни або резидентом за її межами. Саме ця логіка визначення, запозичена з методології статистики туризму [17], створює підґрунтя для всіх подальших методологічних ускладнень.

Облік результатів туристичної діяльності здійснюється за двома зустрічними потоками за принципом національної приналежності (резидентності). Експорт подорожей (кредит, знак «плюс») охоплює витрати іноземців-нерезидентів на території країни, тобто в'їзний туризм, що зумовлює надходження валюти. Імпорт подорожей (дебет, знак «мінус») охоплює витрати резидентів за кордоном, тобто виїзний туризм, і є відтоком валюти. Оскільки турист споживає послугу на місці, а не транскордонно, туризм відносять до «невидимого експорту», що проходить через рахунок послуг, а не товарів. Ця обставина має важливий аналітичний наслідок: на відміну від товарного експорту, туристичний експорт не перетинає митного кордону й тому не може бути зафіксований митною статистикою, що унеможливає перехресну перевірку даних.

Стаття «Подорожі» деталізується на ділові (службові поїздки) та особисті поїздки, до яких відносять власне туризм, поїздки з метою лікування,

навчання та приватні поїздки. У статистиці Національного банку України [18] оцінювання здійснюється комбінованим методом за трьома джерелами: за даними про розрахунки платіжними картками за кордоном та операціями нерезидентів в Україні; за даними Державної прикордонної служби і міжнародних організацій щодо кількості осіб, які перетнули кордон; за вибірковими оцінками середніх витрат на особу. За 2022–2024 рр. дані подаються як оцінка без деталізації за країнами через обмеження, зумовлені воєнним станом, що додатково звужує аналітичні можливості.

Динаміка та структура статті «Подорожі» у 2013–2025 рр.

Аналіз даних Національного банку України за 2013–2025 рр. засвідчує стійко пасивний (від'ємний) характер туристичного балансу України: витрати громадян за кордоном системно перевищують надходження від в'їзного туризму [18]. Динаміку експорту, імпорту та сальдо подорожей наведено в табл. 1.

Аналіз наведених даних дає підстави виокремити чотири якісно відмінні періоди. У 2013 р. експорт послуг із подорожей сягав близько 5,1 млрд дол. США, а сальдо було відносно збалансованим (–680 млн дол. США), що відповідало профілю країни з розвиненим рекреаційним потенціалом і помірним виїзним потоком.

Після 2014 р. експорт обвалився більш ніж утричі до 1,6 млрд дол. США у 2014 р. та 1,1 млрд дол. США у 2015 р., що стало прямим наслідком втрати контролю над Кримом і частиною Донбасу, тобто територіями з найбільшою концентрацією рекреаційних потужностей, а також різкого погіршення сприйняття безпекових ризиків для країни. Імпорт подорожей при цьому не лише не скоротився, а й продовжив зростати із 5,1 млрд дол. США у 2014 р. до 8,5 млрд дол. США у 2019 р., відображаючи підвищення реальних доходів населення та лібералізацію візового режиму з ЄС. У результаті від'ємне сальдо подорожей поглибилося з –3,4 млрд дол. США у 2014 р. до –6,9 млрд дол. США у 2019 р.

2020 р. дав тимчасове й асиметричне полегшення: експорт скоротився до 356 млн дол. США (мінімум за весь досліджуваний період), імпорт до 4,7 млрд дол. США, унаслідок чого від'ємне сальдо звузилося до –4,3 млрд дол. США. Показово, що навіть у рік практично повного припинення міжнародного пасажирського сполучення частка подорожей в імпорті послуг залишилася на рівні 42,0%, тобто структурна залежність балансу послуг України від цієї статті не є похідною від інтенсивності туристичних потоків.

Динаміка статті «Подорожі» у зовнішній торгівлі послугами України, млн дол. США

Рік	Експорт подорожей	Імпорт подорожей	Сальдо подорожей	Частка в експорті послуг, %	Частка в імпорті послуг, %
2013	5 083	5 763	-680	22,5	35,8
2014	1 612	5 061	-3 449	10,8	40,9
2015	1 082	5 101	-4 019	8,7	44,9
2016	1 078	5 970	-4 892	8,7	49,9
2017	1 261	7 121	-5 860	8,9	53,4
2018	1 445	7 899	-6 454	9,1	54,5
2019	1 620	8 517	-6 897	9,3	54,2
2020	356	4 691	-4 335	2,3	42,0
2021	950	6 251	-5 301	5,2	43,3
2022	774	19 759	-18 985	4,7	68,5
2023	857	15 726	-14 869	5,2	62,0
2024	1 047	13 054	-12 007	6,1	52,7
2025	1 229	11 704	-10 475	7,8	49,3

Джерело: складено авторами за даними Національного банку України [18]. Від'ємні значення сальдо відображають перевищення імпорту над експортом подорожей.

Найсуттєвіший структурний злам відбувся у 2022 р. Імпорт подорожей стрибкоподібно зріс до 19,8 млрд дол. США, тобто більш ніж утричі порівняно з 2021 р. (6,3 млрд дол. США), а сальдо досягло безпрецедентного від'ємного значення –19,0 млрд дол. США. У наступні роки спостерігається поступове скорочення від'ємного сальдо: –14,9 млрд дол. США у 2023 р., –12,0 млрд дол. США у 2024 р. та –10,5 млрд дол. США у 2025 р. Ця динаміка узгоджується не з відновленням туристичної активності, а з поступовим переходом частини вимушено переміщених осіб через дванадцятимісячний поріг резидентності, після якого їхні витрати вилучаються зі статті «Подорожі» й переносяться до інших статей балансу.

Особливо показовим є те, що у 2022–2024 рр. частка імпорту подорожей у загальному імпорті послуг коливалася в межах 52,7–68,5 %, тобто сальдо подорожей фактично визначало від'ємне сальдо всього балансу послуг України. Порівняння цієї частки з довоєнним рівнем (35,8% у 2013 р.) дає змогу оцінити масштаб структурного зрушення: приріст у 32,7 в. п. за 2013–2022 рр. не може бути пояснений змінами в туристичній поведінці населення. Це підтверджує, що у зазначений період стаття «Подорожі» відображала не стільки туристичну активність, скільки наслідки вимушеного переміщення населення. Водночас частка експорту подорожей в експорті послуг знизилася з 22,5% у 2013 р. до 4,7% у 2022 р., після чого повільно відновилася до 7,8% у 2025 р., що свідчить про майже

повну втрату Україною позицій на ринку в'їзного туризму.

Структуру статті «Подорожі» за видами поїздок у 2025 р. наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Структура статті «Подорожі» за видами поїздок, 2025 рік, млн дол. США

Складова	Експорт	Імпорт
Подорожі – усього	1 229	11 704
у т. ч. ділові	131	2 660
у т. ч. особисті	1 098	9 044

Джерело: складено авторами за даними Національного банку України [18].

Як видно з табл. 2, у структурі імпорту подорожей домінують особисті поїздки 9 044 млн дол. США, або близько 77,3% загального імпорту подорожей 2025 р., тоді як ділові поїздки становлять лише 2 660 млн дол. США (22,7%). Саме категорія особистих поїздок методологічно охоплює й витрати вимушено переміщених осіб, які не досягли порогу резидентності, оскільки чинна класифікація не передбачає окремої позиції для цієї категорії. У структурі експорту подорожей співвідношення є ще виразнішим: особисті поїздки формують 1 098 млн дол. США (89,3%), ділові 131 млн дол. США (10,7%). Відношення імпорту до експорту за особистими поїздками становить 8,2 раза, за діло-

вими – 20,3 раза, що додатково ілюструє глибину асиметрії зовнішньої торгівлі України туристичними послугами.

Проведений аналіз дає змогу виокремити 5 взаємопов'язаних методологічних протиріч чинного підходу до відображення туризму в зовнішньоторговельному балансі. Для кожного з них нижче зазначено ймовірний напрям спричиненого викривлення.

По-перше, фрагментація обліку. Туризм економічно є цілісним явищем, проте в балансі він штучно розділений: стаття «Подорожі» охоплює лише витрати відвідувача всередині країни призначення, тоді як міжнародний переїзд того самого відвідувача потрапляє до статті «Транспорт» (пасажирські перевезення), а придбані для вивезення товари – до балансу товарів. Крім того, комісійні винагороди туристичних агентств і операторів можуть класифікуватися як окремі ділові послуги. Жодна окрема стаття не відображає повного та об'єктивного обсягу туристичної економіки, а їх пряме підсумовування неможливе через ризик подвійного рахунку в межах пакетних турів. Напрямок викривлення – системна недооцінка сукупного внеску галузі.

По-друге, ризик подвійного обліку. На стику джерел даних карткових транзакцій та оцінок за кількістю осіб, що перетнули кордон, одна й та сама витрата може бути врахована двічі, оскільки особа, яка розрахувалася картою за кордоном, одночасно потрапляє й до розрахунку за формулою «кількість осіб × середні витрати». Крім того, межа між «туристичними витратами» та приватним переказом на користь члена родини є розмитою, що створює перетин зі статтею про вторинні доходи. Напрямок викривлення – завищення імпорту подорожей за умов високої частки безготівкових розрахунків.

По-третє, прогалини охоплення. Опора переважно на карткові розрахунки систематично пропускає готівкові платежі, операції з обміну валюти, оренду житла напряму у приватних осіб, P2P-перекази та розрахунки в неформальному секторі. Емпіричні дослідження підтверджують, що туристична активність має стійкий зв'язок із розміром неформальної економіки [8], а отже, недоохоплення є не випадковою, а систематичною похибкою. Для України ця проблема є особливо гострою щодо експорту подорожей, де частка готівкових розрахунків нерезидентів історично була високою. Напрямок викривлення – хронічна недооцінка передусім експорту подорожей і, меншою мірою, імпорту.

По-четверте, помилкова класифікація окремих категорій переміщень. Найсуттєвіше викривлення полягає в тому, що мільйони вимушено переміщених осіб формально обліковуються як виїзний туризм, оскільки методологія КПБ6 вважає особу «подорожуючою» доти, доки вона перебуває за кордоном менше ніж 12 місяців [3; 4]. Ця норма розроблялася для умов звичайної мобільності й не передбачає ситуації масового вимушеного переміщення. Як наслідок, сальдо подорожей за 2022–2025 рр. не можна інтерпретувати як показник туристичної конкурентоспроможності країни. Напрямок викривлення – багаторазове завищення імпорту подорожей і, відповідно, від'ємного сальдо.

По-п'яте, оцінка за непрямыми даними. Формула «кількість осіб, які виїхали, помножена на середні витрати на особу» є грубою апроксимацією, що не враховує гетерогенності витрат різних категорій осіб: витрати ділового мандрівника, туриста-відпочивальника, студента та вимушено переміщеної особи різняться і за рівнем, і за структурою. Міжнародні дослідження показують, що середні витрати відвідувача суттєво залежать від країни походження, рівня її економічного розвитку та інтенсивності торговельних зв'язків із країною призначення [7], тому застосування єдиного середнього нормативу є джерелом систематичної похибки. Додатково, поріг резидентності у дванадцять місяців створює штучні розриви часових рядів: одномоментне вилучення значної когорти осіб зі статті «Подорожі» формує статистичний «стрибок», не пов'язаний із жодною реальною економічною подією. Напрямок викривлення – невизначений за знаком, але зростаючий за величиною в періоди структурних зрушень.

Для наочного узагальнення механізму фрагментації туристичних витрат за статтями балансу та зонами ризику обліку побудовано схему, наведену на рис. 2.

На основі виявлених протиріч сформульовано пропозиції щодо вдосконалення принципів обліку результатів туристичної діяльності, наведені в табл. 3. Пропозиції структуровано за принципом «протиріччя – інструмент усунення», що забезпечує їхню операційність.

Ключовою пропозицією є запровадження допоміжного (сателітного) рахунку туризму, який, на відміну від платіжного балансу, зводить усі туристичні потоки – подорожі, пасажирський транспорт, супутні товари та послуги – в єдину систему, узгоджену з національними рахунками, з одночасним виключенням цих витрат з інших статей

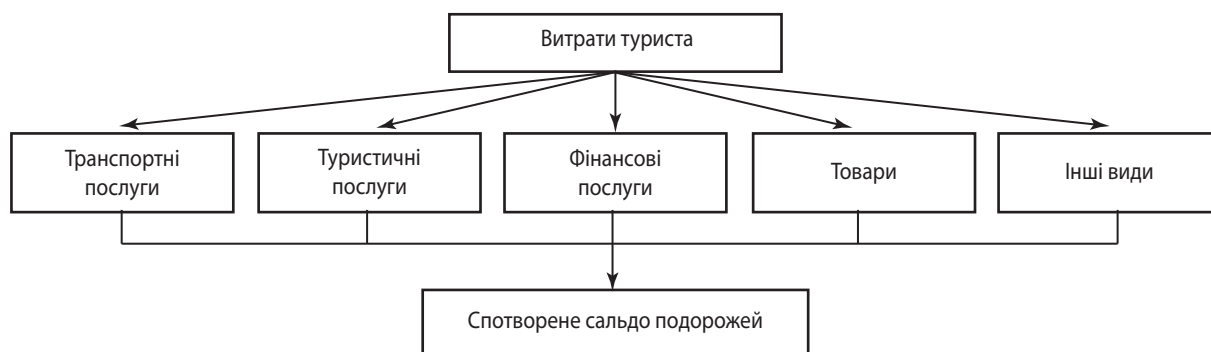

Рис. 2. Розподілення туристичних витрат за статтями платіжного балансу та зонами ризику обліку

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 3

Пропозиції щодо усунення методичних протиріч при обліку туристичних витрат у зовнішньоторговельному балансі

Протиріччя	Пропозиція щодо врахування
Фрагментація: переїзд туриста обліковується в статті «Транспорт», покупки на вивіз у категорії «Товари», а не в «Подорожах»	Запровадити допоміжний (сателітний) рахунок туризму (TSA) як надбудову над платіжним балансом для зведення всіх туристичних потоків (наприклад, в магазинах, які мають статус дьюті-фрі)
Подвійний облік витрат	Розмежувати джерела за принципом непересічних сукупностей; узгоджувати банківську статистику з прикордонною статистикою за єдиним реєстром; запровадити інструменти відстеження та диференціації витрат (за картками або рахунками нерезидентів); виокремлювати витрати туристів з інших статей
Виключити витрати, які не охоплюються, зокрема готівкові розрахунки, пряму оренду житла, P2P-перекази, неформальний сектор тощо	Доповнювати карткові дані вибірковими прикордонними обстеженнями витрат для оцінки готівкової компоненти, додати до статистики результати обміну валюти нерезидентами
Помилкова класифікація: вимушено переміщені особи у 2022–2024 рр. обліковані як «виїзний туризм»	Виокремити вимушену міграцію в окрему аналітичну позицію; не інтерпретувати сальдо подорожей воєнного періоду як індикатор туризму
Усунути методичний підхід за яким оцінка за непрямыми даними: «кількість що виїхали × середні витрати», що не враховує гетерогенність витрат	Диференціювати середні витрати за типами поїздок та категоріями осіб; деталізувати за країнами після відновлення даних

Джерело: розроблено авторами.

балансу для уникнення подвійного рахунку [16]. Це дало б змогу подолати фрагментацію обліку та отримати цілісну оцінку внеску туризму у формування зовнішньоторговельного балансу й валового внутрішнього продукту. Досвід країн ЄС свідчить про практичну здійсненність такого узгодження навіть за умов неповноти первинних даних: Євростат реалізує проект експериментальних сателітних рахунків туризму, спираючись на комбінацію наявних джерел без запровадження нових суцільних обстежень [4].

Другою за значущістю є пропозиція щодо аналітичного відокремлення вимушеної міграції від власне туризму. Технічно це може бути реалізовано через запровадження додаткової аналітичної пози-

ції «of which: витрати вимушено переміщених осіб» у складі особистих поїздок, що не порушує міжнародної класифікації, оскільки залишається в межах статті «Подорожі», але дає змогу обчислювати скориговане сальдо. Джерелом даних для такої позиції можуть бути реєстри осіб, які отримали тимчасовий захист у країнах ЄС, зіставлені з даними прикордонної служби. Реалізація цієї пропозиції відновила б інтерпретованість сальдо подорожей як індикатора стану галузі.

Третій блок пропозицій стосується підвищення якості первинних даних. Йдеться про доповнення карткової статистики вибірковими прикордонними обстеженнями витрат для оцінювання готівкової компоненти, врахування обсягів

валютообмінних операцій нерезидентів, а також диференціацію середніх витрат за типами поїздок і категоріями осіб замість застосування єдиного нормативу. Період імплементації ВРМ7 (до 2029–2030 рр.) є оптимальним для впровадження цих змін, оскільки перегляд методології так чи інакше супроводжуватиметься перебудовою систем збору й обробки даних.

ОБГОВОРЕННЯ

Отримані результати підтверджують обидві висунуті гіпотези. Гіпотеза про фрагментарний характер відображення туризму у зовнішньоторговельному балансі підтверджується структурним аналізом методології (рис. 1, рис. 2): туристичні потоки розділені щонайменше між трьома статтями балансу, жодна з яких не є повною, а їх агрегування ускладнене ризиком подвійного рахунку. Гіпотеза про втрату інтерпретованості сальдо подорожей у 2022–2025 рр. підтверджується кількісно: зростання частки імпорту подорожей у загальному імпорті послуг із 43,3% у 2021 р. до 68,5% у 2022 р. за одночасного скорочення експорту подорожей не має пояснення в межах туристичної логіки й узгоджується виключно з міграційною інтерпретацією.

Отримані висновки доповнюють результати вітчизняних досліджень [9–15], які фіксують кризовий стан туристичної галузі та переорієнтацію на внутрішній ринок.

Дослідження показує, що макрорівневий індикатор, який інтуїтивно видається природним доповненням до цієї картини – сальдо статті «Подорожі», у поточних умовах не може використовуватися для верифікації галузевих висновків без попереднього коригування. Це є суттєвим застереженням для подальших досліджень, що спираються на офіційну статистику зовнішнього сектору.

Оригінальний авторський внесок полягає у трьох аспектах. *По-перше*, здійснено систематизацію методологічних протиріч у відображенні туризму в зовнішньоторговельному балансі з визначенням для кожного з них ймовірного напрямку спричиненого викривлення, що дає змогу перейти від якісної констатації проблеми до оцінювання її наслідків. *По-друге*, на актуальному статистичному матеріалі за 2013–2025 рр. кількісно продемонстровано масштаб втрати інтерпретованості показника сальдо подорожей у воєнний період. *По-третє*, сформульовано комплекс операційних пропозицій, які не потребують відходу від міжнародних стандартів і можуть бути впроваджені в межах перехідного періоду.

Дослідження має низку обмежень, які слід враховувати під час інтерпретації його результатів.

По-перше, воно є діагностичним і не містить кількісної оцінки міграційної компоненти імпорту подорожей: для цього необхідні мікродані про кількість і тривалість перебування вимушено переміщених осіб у розрізі країн, які наразі не публікуються в узгодженому вигляді.

По-друге, дані Національного банку України за 2022–2024 рр. подаються як оцінка без деталізації за країнами-контрагентами, що унеможливає перехресну верифікацію із дзеркальною статистикою країн-партнерів.

По-третє, аналіз обмежений одним національним кейсом; поширення висновків на інші країни, що зазнали масштабних вимушених переміщень, потребує окремої перевірки.

По-четверте, дизайн дослідження не передбачає економетричного тестування, а отже, твердження про напрями викривлень мають характер обґрунтованих припущень, а не статистично перевірених результатів.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження підтвердило висунуті гіпотези. Результати туристичної діяльності відображаються у зовнішньоторговельному балансі України опосередковано й фрагментарно переважно через статтю «Подорожі» у складі балансу послуг за методологією КПБ6. Туристичні потоки розділені між кількома статтями балансу, унаслідок чого жодна з них не відображає цілісного внеску галузі, а їх пряме підсумовування є некоректним через ризик подвійного рахунку.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні положення про те, що сальдо статті «Подорожі» є валідним індикатором стану туристичної галузі лише за умови стабільного міграційного режиму, і у формулюванні методичного підходу до відновлення його інтерпретованості через аналітичне відокремлення вимушеної міграції в межах чинної класифікації КПБ6/ВРМ7.

Практична цінність результатів полягає в можливості їх використання Національним банком України та Державною службою статистики України під час перегляду методики складання статистики зовнішнього сектору в межах переходу на ВРМ7, а також Державним агентством розвитку туризму – під час формування системи моніторингу відновлення галузі. Основними практичними рекомендаціями є:

- ★ запровадження допоміжного рахунку туризму як надбудови над платіжним балансом;

- ✦ уведення аналітичної позиції «витрати вимушено переміщених осіб» у складі особистих поїздок;
- ✦ доповнення карткової статистики вибірковими прикордонними обстеженнями витрат;
- ✦ диференціація середніх витрат за типами поїздок і категоріями осіб;
- ✦ публікація скоригованого сальдо туристичної галузі паралельно з офіційним.

Перспективами подальших досліджень є кількісна оцінка міграційної компоненти імпорту подорожей на основі мікроданих реєстрів тимчасового захисту, побудова скоригованого сальдо туристичної галузі України за 2022–2025 рр., а також вдосконалення інструментів обліку туристичної діяльності в системі макроекономічних показників та порівняльний аналіз практик обліку туристичних потоків у країнах, які зазнали масштабних вимушених переміщень населення, з метою вироблення узагальнених методичних рекомендацій. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. UN Tourism. International Tourism Highlights, 2024 Edition. Madrid : UN Tourism, 2024.
DOI: <https://www.e-unwto.org/doi/10.18111/9789284425808>
2. Balance of Payments and International Investment Position Manual. Sixth Edition (BPM6). Washington, D.C. : International Monetary Fund, 2009. 371 p. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2007/pdf/bpm6.pdf>
3. Balance of Payments and International Investment Position Manual. Seventh Edition (BPM7). Washington, D.C. : International Monetary Fund, 2025. URL: <https://www.imf.org/en/data/statistics/bpm>
4. Experimental statistics: Tourism Satellite Accounts on Europe. Methodological note. Luxembourg : Eurostat, 2024. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/7894008/19439020/methodological-note-tourism-satellite-accounts.pdf>
5. Dogru T., Isik C., Sirakaya-Turk E. The balance of trade and exchange rates: Theory and contemporary evidence from tourism. *Tourism Management*. 2019. Vol. 74. P. 12–23.
DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2019.01.014>
6. Ölmez F., Durusu-Ciftci D. Asymmetric effects of exchange rate on bilateral tourism trade balance: evidence from Turkey. *The Journal of International Trade & Economic Development*. 2024. Vol. 33. No. 3. P. 439–461.
DOI: <https://doi.org/10.1080/09638199.2023.2185460>
7. Balli F., Do H., Uqaili H. The decomposition of tourism demand and tourism receipts. *Tourism Economics*. 2024. Vol. 30. No. 5. P. 1339–1348.
DOI: <https://doi.org/10.1177/13548166231202358>
8. Salinas A., Ortiz C., Ponce P., Changoluisa J. Does tourism activity reduce the size of the informal economy? Capturing long-term heterogeneous linkages around the world. *Tourism Economics*. 2023. Vol. 29. No. 2. P. 305–347.
DOI: <https://doi.org/10.1177/13548166211049857>
9. Зарубіна А. В., Сіпа Е. О., Демчук Л. І. Особливості туризму в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 41.
DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14>
10. Карпенко Ю., Логвин М., Тараненко О., Логвин Д., Луценко О. Стан розвитку туризму в умовах війни та повоєнне відновлення. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. 2023. № 2 (108). С. 59–68.
DOI: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-2-8>
11. Корнієнко О. М., Кукліна Т. С., Біленко М. О. Туристична галузь України: стан та шляхи відновлення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 22. С. 68–73.
DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2022.22.68>
12. Стригуль Л., Александрова В., Жадан Т. Дослідження сучасного стану та визначення перспектив функціонування індустрії туризму та гостинності України. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (економічні науки)*. 2022. № 4. С. 54–58.
DOI: <https://doi.org/10.20998/2519-4461.2022.4.54>
13. Журба І., Несторишен І., Матюх С. Економіка підприємств туристичної галузі: проблеми та перспективи розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія : Економічні науки*. 2022. № 2, т. 2 (304). С. 7–12.
DOI: [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2\(2\)-1](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2(2)-1)
14. Зарубіна А., Онойко Ю., Щербатюк Н. Сучасні тенденції розвитку внутрішнього туризму. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 48.
DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-32>
15. Соловій І., Адамовський О., Дубовіч І. Сталий туризм: сучасний стан та перспективи розвитку в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 50.
DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-79>
16. Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework 2008 (TSA: RMF 2008). Luxembourg ; Madrid ; New York ; Paris : Eurostat, OECD, UN, UNWTO, 2010. 145 p. URL: https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesf/seriesf_80rev1e.pdf
17. International Recommendations for Tourism Statistics 2008 (IRTS 2008). New York ; Madrid : United Nations, World Tourism Organization, 2010. 156 p. URL: https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesm/seriesm_83rev1e.pdf

18. Статистика зовнішнього сектору // Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>

REFERENCES

- Balli F., Do H. & Uqaili H. (2024). The decomposition of tourism demand and tourism receipts. *Tourism Economics*, 5(30), 1339–1348. <https://doi.org/10.1177/13548166231202358>
- Dogru T., Isik C. & Sirakaya-Turk E. (2019). The balance of trade and exchange rates: Theory and contemporary evidence from tourism. *Tourism Management*, 74, 12–23. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2019.01.014>
- Eurostat, OECD, UN & UNWTO (2010). *Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework 2008 (TSA: RMF 2008)*. Eurostat, OECD, UN, UNWTO. https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesf/seriesf_80rev1e.pdf
- Eurostat. (2024). Experimental statistics: Tourism Satellite Accounts on Europe. Methodological note. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/7894008/19439020/methodological-note-tourism-satellite-accounts.pdf>
- International Monetary Fund. (2025). Balance of Payments and International Investment Position Manual. Seventh Edition (BPM7). <https://www.imf.org/en/data/statistics/bpm>
- International Monetary Fund (2009). *Balance of Payments and International Investment Position Manual. Sixth Edition (BPM6)*. International Monetary Fund. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2007/pdf/bpm6.pdf>
- Karpenko Yu., Lohvyn M., Taranenko O., Lohvyn D. & Lutsenko O. (2023). Stan rozvytku turyzmu v umovakh viiny ta povoiennie vidnovlennia [State of tourism development in war conditions and post-war recovery]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriiia «Ekonomichni nauky»*, 2 (108), 59–68. <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-2-8>
- Korniienko O. M., Kuklina T. S. & Bilenko M. O. (2022). Turystychna haluz Ukrainy: stan ta shliakhy vidnovlennia [Tourism industry of Ukraine: state and ways of recovery]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 22, 68–73. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2022.22.68>
- Ölmez F. & Durusu-Ciftci D. (2024). Asymmetric effects of exchange rate on bilateral tourism trade balance: evidence from Turkey. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 3(33), 439–461. <https://doi.org/10.1080/09638199.2023.2185460>
- Natsionalnyi bank Ukrainy. Statystyka zovnishnoho sektoru [External sector statistics]. *Natsionalnyi bank Ukrainy*. <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>
- Salinas A., Ortiz C., Ponce P. & Changoluisa J. (2023). Does tourism activity reduce the size of the informal economy? Capturing long-term heterogeneous linkages around the world. *Tourism Economics*, 2(29), 305–347. <https://doi.org/10.1177/13548166211049857>
- Solovii I., Adamovskyi O. & Dubovich I. (2023). Stalyi turyzm: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku v Ukraini [Sustainable tourism: current state and development prospects in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 50. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-79>
- Stryhul L., Aleksandrova V. & Zhadan T. (2022). Doslidzhennia suchasnoho stanu ta vyznachennia perspektyv funktsionuvannia industrii turyzmu ta hostynnosti Ukrainy [Research of the current state and determination of prospects for the functioning of the tourism and hospitality industry of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «Kharkivskiy politekhnichnyi instytut» (ekonomichni nauky)*, 4, 54–58. <https://doi.org/10.20998/2519-4461.2022.4.54>
- UN Tourism (2024). *International Tourism Highlights, 2024 Edition*. UN Tourism. <https://www.e-unwto.org/doi/10.18111/9789284425808>
- United Nations & World Tourism Organization (2010). *International Recommendations for Tourism Statistics 2008 (IRTS 2008)*. United Nations, World Tourism Organization. https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesm/seriesm_83rev1e.pdf
- Zarubina A. V., Sira E. O. & Demchuk L. I. (2022). Osoblyvosti turyzmu v umovakh voiennoho stanu [Features of tourism in martial law conditions]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 41. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14>
- Zarubina A., Onoiko Yu. & Shcherbatiuk N. (2023). Suchasni tendentsii rozvytku vnutrishnoho turyzmu [Current trends in the development of domestic tourism]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 48. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-32>
- Zhurba I., Nestoryshen I. & Matiukh S. (2022). Ekonomika pidpriemstv turystychnoi haluzi: problemy ta perspektyvy rozvytku [Economics of tourism industry enterprises: problems and development prospects]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia: Ekonomichni nauky*, 2, t. 2 (304), 7–12. [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2\(2\)-1](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2(2)-1)

Дослідження не отримувало зовнішнього фінансування. Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Інструменти ШІ у підготовці цієї роботи використовували Claude Opus 5 з метою перевірки правопису та технічного оформлення окремих частин статті, результати ШІ було перевірено та відредаговано.

Стаття надійшла до редакції / Received: 27.07.2026
Статтю прийнято до публікації / Accepted: 13.08.2026
Оприлюднено / Published: 08.10.2026